

صفات خدا در دعای سمات

سعیده منصوری^۱

چکیده

بخش زیادی از معارف اعتقادی و توحیدی رسیده از اهل بیت (ع) به صورت دعا و یکی از دعا‌های معروف دعای سمات است که خواندنش هنگام غروب آفتاب روزهای جمعه و شب‌های شنبه مستحب است. این دعا با خواندن اسم اعظم خداوند شروع می‌شود و با حاجت خواستن از خدا به شیوه‌های خاص خود پایان می‌پذیرد. از مهم‌ترین ویژگی‌های دعای سمات ستایش خدا به اسماء و صفات حسنی است که ستایش خداوند و توجه به نعمت‌های الهی پیش از درخواست از خداوند، نشان دهنده ی شکوفایی اندیشه و احساس انسان است. تأکید بر ستایش الهی در آغاز دعا برای شکرگذاری الهی و تقویت خداشناسی بنده است و میزان معرفت دعاکننده را به خداوند آشکار می‌کند. در دعای سمات همچون قرآن، خداوند با اسماء و صفاتی چون، عزه، جلال، حکمت، خالق، کریم، عظیم، مصور، قدرت، رحمت، علیم، قوت، مدبر و حمد می‌شود، که این مفاهیم در دعای سمات و قرآن هم معنا هستند. بنا به اهمیت داشتن شناخت صفات خداوند در اعتقاد فرد مؤمن و موحد، هدف مقاله بررسی صفات خداوند در دعای سمات است. پرسش پیش روی مقاله این است که کدامیک از اسماء و صفات خداوند در دعای سمات آمده است؟ مقاله به روش تحلیلی- توصیفی و فیش برداری کتابخانه‌ای نگاشته شده است.

کلید واژه‌ها: دعای سمات، صفات خدا، اسما خدا، توحید.

۱ - طلبه سطح دو مدرسه علمیه.

مقدمه

توحید اسلامی شامل شناخت خداوند و صفات ذاتی و فعلی اوست. خداوند در قرآن با صفاتش معرفی شده و این صفات معرفی کننده ی ذات یگانه و یکتای خداوند هستند. شناخت کنه ذات خداوند برای هیچ موجود ممکن الوجودی به دلیل عدم احاطه به ذات بی نهایت خداوند ممکن نیست اما صفات خداوند به ما کمک می کنند به یک شناخت توحیدی صحیح و عمیق از ذات یگانه و یکتای خداوند برسیم.

دعای سمات نیایشی زیبا رسیدن از اهل بیت (ع) و از دعاهایی است که در آن به اسم اعظم خداوند و صفات بزرگ پروردگار اشاره شده و می توان آن را مجموعه ای ناب از معارف توحیدی اسلام دانست. بهترین راه شناخت خداوند و صفاتش ابتدا قرآن و سپس سخنان گران سنگ اهل بیت (ع) همچون دعای سمات است.

بنا به اهمیتی که شناخت صفات خداوند برای یک فرد مؤمن و موحد دارد، هدف این است که در این مقاله به بررسی صفات خداوند در دعای سمات پرداخته و با مفاهیم قرآنی آنها را شرح دهیم. پرسش اصلی پیش روی این مقاله این است که کدامیک از اسماء و صفات خداوند در دعای سمات آمده است؟

این تحقیق در حوزه ی علوم انسانی و الهیات است و با استفاده از روش تحلیلی- توصیفی و فیش برداری کتابخانه ای نگاشته شده است و سعی بر آن بوده است از منابع معتبر و دست اول اسلامی استفاده شود.

۱- مفهوم شناسی

۱-۱- دعا

دعا در لغت به معنای مختلفی آمده است: استغاثه،^۱ میل و رغبت به سوی خداوند،^۲ درخواست حاجت از خدا، درخواست حاجت از خدا برای یادگیری،^۳ ندا دادن، صدا زدن،^۴ نیایش،^۵ عبادت و از لوازم اجابت.^۶

دعا در اصطلاح اهل شرع گفتگو کردن با حق تعالی به نحو طلب حاجت و درخواست حل مشکلات از درگاه او و یا به نحو مناجات و یاد صفات جلال و جمال ذات اقدس اوست.^۷

«دعا در اصطلاح عرف کلمه ای است انشایی دلالت کننده بر طلب اظهار خشوع، و آنرا سؤال نیز می گویند و اما اینکه می گویند دعا طلب فعل است با اظهار پستی و خضوع، مراد از طلب در این سخن که دال بر طلب باشد و اطلاق طلب بر کلام نیز آمده است».^۸

۱-۲- سمات

سمات به نظر می رسد که جمع سمه باشد که از ریشه ی وَ سَمَ یَسِمُ بروزن وَعَدَ یَعِدُ از وَ سَمَ شیءٌ یَسِمُ وَ سَمًا وَ سَمه می باشد که به معنای اثری و نشانه ای به وسیله داغ کردن در آن چیز به جای گذاشت و با این طریق آن را مخفی و معین نمود.^۹

۱ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۴. ص ۳۵۹.

۲ - راغب اصفهانی، مفردات فی غریب القرآن، صص ۱۶۹-۱۷۰.

۳ - همان، ص ۱۸۱.

۴ - خرمشاهی، دانشنامه قرآن و قرآن پژوهی، ص ۱۰۵۴.

۵ - جوهری، صحاح اللغة، ج ۶. ص ۲۳۳۷.

۶ - طریحی، مجمع البحرین، ج ۱، صص ۶۰۰-۵۹۵.

۷ - مشکینی، المصباح المیز، ص ۲۵.

۸ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۲۳، ص ۲۸.

۹ - ابن منظور، لسان العرب، ج ۱۵، ص ۳۰۲.

«چون در دعای «سمات» علائم استجاب است، به جهت اشتغال او بر اسم اعظم و اسماء حسنی و وسایل مقبوله، به معنی علامت می باشد. و نام دیگرسمات شبور می باشد، مغرب شیپور است و به جهت اعلام می زنند یعنی دعای بوق، چون اسرائیل این دعا را در شاخ های گوسفند که سوراخ کرده بودند خواندند و بعضی احتمال داده اند که شبور مأخوذ از «شبر» به فتح تین باشد، به فتح شین معجمه و بای موحد که به معنی عطیه است یعنی دعای عطیه از خدا»^۱.

۲- فضیلت دعای سمات

«دعای سمات از دعاها مشهوری است که در ساعات آخر روز جمعه خوانده می شود. خواندن این دعا هنگام غروب آفتاب روزهای جمعه و شب های شنبه مستحب است و نیز هر که در وقت رفتن به جایی یا طلب حاجتی و یا روی آوردن به دشمنی که از او بیمناک است، این دعا را بخواند، حاجت او بر آورده می شود و از شر دشمن محفوظ می ماند و هر کسی نتواند این دعا را بخواند می تواند آنرا بنویسد و بر بازوی خود ببیند و یا در بغل بگذارد همان تأثیر را دارد»^۲.

۳- ویژگی دعای سمات

یکی از مهم ترین ویژگی های دعای سمات ستایش خدا به اسماء صفات است و ستایش و سپاس خداوند و توجه به نعمت ها و داده های الهی پیش از هرگونه درخواست از حضرت حق نشان شکوفایی اندیشه و احساس انسان است آنان که شاکر و ستایش گر پروردگار خویش در تمامی لحظه های زندگی هستند درهای رحمت الهی را به روی خود می گشایند و ره توشه شایانی نصیب خود می سازند.

تأکید بر ستایش الهی در آغاز دعا در سخن و سیره ی اهل بیت برای اظهار شکر و سپاس الهی و تقویت خداشناسی بنده است همچنین دعاکننده با بیان ستایش الهی میزان معرفت خود را به

۱ - دهکردی اصفهانی، شرح دعای سمات، ص ۱۸

۲ - دهکردی اصفهانی، شرح دعای سمات، ص ۲۳

خداوند آشکار می‌کند ستایش خداوند به داشتن صفاتی همچون: ربوبیت، بنده پروری، قرب سمیع بودن، جود و قدرت، دنیایی از معرفت به حضرت حق را به تصویر می‌کشند. میزان آگاهی از این مضامین نشانگر میزان معرفت او و میزان اجابت دعا از سوی خداوند است.^۱

امام علی (علیه السلام) در مورد ستایش خدا در هنگام دعا می‌فرماید: درخواست پس از ستایش است پس در آغاز خدا را ستایش کنید و آن‌گاه حاجت‌های خود را بخواهید خدای - عز وجل - را پیش از بیان درخواست‌ها مدح و ثنا کنید.^۲

سراسر دعای سمات ستایش خدا با انواع اسما حسنی و صفاتش مثل: جلال، قوت، خالقیت، حکمت، قدرت، احسن تصویرگری و مقدر کردن، مجد و ... است در این دعا هنگام حاجت‌خواهی می‌خوانیم: «إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ فَاعَالُ لِمَا تُرِيدُ وَ أَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ... اللَّهُمَّ بِحَقِّ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ بِحَقِّ هَذِهِ الْأَسْمَاءِ الَّتِي لَا يَعْلَمُ تَفْسِيرَهَا وَلَا يَعْلَمُ بَاطِنَهَا غَيْرُكَ»^۳

در قرآن بهترین شیوه دعا و ثنای الهی پیش از دعا از زبان پیامبران بزرگ بیان شده است چنان‌که از زبان حضرت ابراهیم (علیه السلام) آداب ستایش حقیقی خدا پیش از دعا به زیباترین بیان گفته شده است: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ؛ چون به چیزی اراده فرماید، کارش این بس که می‌گوید: «باش» پس [بی‌درنگ] موجود می‌شود.»^۴

۴ - حمد خدا با اسما و صفات در دعای سمات

در قرآن کریم اسما و صفات زیادی برای خدا آمده است و در اکثر دعای مأثور شیعه از جمله دعای سمات، بسیاری از این اسما و صفات تکرار شده اند. خداوند در دعای سمات با این اسما و

۱ - رشاد، دانش نامه امام علی، ج ۴، ص ۳۴۷

۲ - مجلسی، بحار الانوار، ج ۹۳، ص ۳۰۸

۳ - دعای سمات

۴ - ابراهیم / ۳۹.

در قرآن کریم در مورد خداوند صفت وجه بکار برده شده است از جمله اینکه در سوره‌ی رعد آمده است «اِتَّبِعْهُ وَجْهَ رَبِّهِمْ».^۱ در دعای سمات هم از وجه پروردگار سخن به میان آمده و این وجه ستوده شده است «وَبِجَالَالِ وَجْهِكَ الْكَرِيمِ أَكْرَمَ الْوُجُوهِ وَ أَعَزَّ الْوُجُوهِ الَّذِي عَنَتَ لَهُ الْوُجُوهُ»^۲

۲-۱۵- قوت

در قرآن کریم پروردگار متعال قوی توصیف شده و صفت قوت به صورت اسم قوی به خدا نسبت داده شده است از جمله «إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ».^۳

در دعای سمات این صفت به صورت قوه به خدا نسبت داده شده و خداوند صاحب قوت توصیف شده است از جمله در فرازهایی از این دعا می خوانیم «وَبِقُوَّتِكَ الَّتِي بِهَا تُمَسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِكَ».^۴

۲-۱۶- مدبر

قرآن کریم خداوند را تدبیر گر عالم هستی می داند و خدا را متصف به صف تدبیرگری معرفی می کند «يُدَبِّرُ الْأُمْرَ».^۵ در دعای سمات هم خدا را تدبیرگر هستی به نیکوترین وجه تدبیر می داند «وَدَبَّرْتَهَا بِحِكْمَتِكَ تَدْبِيرًا فَاحْسَنْتَ تَدْبِيرَهَا».^۶ مدبر یعنی کسی که تدبیر می کند جهان را به طرف طرف آخرت در سلسله صعودی.^۷

۱ - رعد / ۲۲.

۲ - دعای سمات.

۳ - انفال / ۵۲.

۴ - دعای سمات.

۵ - رعد / ۲.

۶ - دعای سمات.

۷ - افتخار، اسماء الحسنی (شرح دعای جوشن کبیر)، ص ۳۴.

۲-۱۷- وفای به عهد و وعده

در قرآن کریم از عدم تخلف وعده‌ی الهی به صورت مطلق و بی قید و همیشگی صحبت کرده است «إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ».^۱ در دعای سمات هم بارها و بارها از وفای خداوند به عهد و پیمان و سوگند و وعده هایش صحبت کرده است و خدای متعال را به عنوان وفای به عهد ستوده است «وَأَوْفَيْتَ لِإِبْرَاهِيمَ عَ بَمِيثَاقِكَ وَ لِإِسْحَاقَ عَ بِحَلْفِكَ وَلِيعْقُوبَ عَ بِشَهَادَتِكَ وَ لِلْمُؤْمِنِينَ بِوَعْدِكَ».^۲

۱ - رعد / ۳۱.

۲ - دعای سمات.

نتیجه گیری

در این مقاله صفات خداوند در دعای سمات مورد بررسی قرار گرفت. نتایجی که می توان از مطالب مقاله گرفت به این صورت است که:

دعای سمات از دعا‌های مشهوری است که در ساعات آخر روز جمعه خوانده می شود و خواندنش هنگام غروب آفتاب روزهای جمعه و شب های شنبه مستحب است و هر که در وقت رفتن به جایی یا طلب حاجتی و یا روی آوردن به دشمنی که از او بیمناک است، این دعا را بخواند، حاجتش بر آورده می شود و از شر دشمن محفوظ می ماند.

یکی از مهم ترین ویژگی های دعای سمات ستایش خدا به اسماء و صفات است که ستایش خداوند و توجه به نعمت ها و داده های الهی پیش از هرگونه درخواست از حضرت حق نشان شکوفایی اندیشه و احساس انسان است. تأکید بر ستایش الهی در آغاز دعا برای شکرگذاری الهی و تقویت خداشناسی بنده است و همچنین میزان معرفت دعاکننده را به خداوند آشکار می کند. به خصوص ستایش خداوند با صفاتی همچون: ربوبیت، حکمت، قرب، سمیع بودن، جود، قدرت، و ... که نشانگر میزان معرفت بنده و میزان اجابت دعا از سوی خداوند است.

یکی از این مفاهیم مهم دعای سمات حمد خداوند با اسماء و صفات اوست، صفاتی از جمله، عزه، جلال، حکمت، خالق، کریم، عظیم، مضمّن، قدرت، رحمت، علیم، قوت، مدبر و یعنی در دعای سمات همچون آیات قرآن خداوند با بعضی از صفات خود ستایش شده است و این اسماء و صفات در دعای سمات همان معنایی را دارد که در قرآن هم به همان معنا آمده است و در واقع دعای سمات تفسیری بر مفاهیم توحیدی قرآن است.

منابع و مأخذ

* قرآن کریم، ترجمه: استاد محمد مهدی فولادوند.

۱. ابن منظور، ابوالفضل جمال الدین محمد بن مکرم، لسان العرب، بیروت: لبنان، دار احیاء التراث العربی، ۱۴۰۵.
۲. افتخار، مهدی، اسماء الحسنی (شرح دعای جوشن کبیر). بی.جا. بی.نا. بی.تا.
۳. جوهری، اسماعیل بن حماء، صحاح اللغة، ایران، ۱۲۷۰ هـ.
۴. خرمشاهی، بها الدین، دانشنامه قرآن وقرآن پژوهی، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۷.
۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا تهران: انتشارات گلشن، ۱۳۳۰.
۶. دهکردی اصفهانی، سیدالباقاسم، شرح دعای سمات، چمران، نشر فرهنگ مردم – رعنا-اول: ۱۳۸۷.
۷. راغب اصفهانی، ابوالقاسم بن محمد، مفردات فی غریب القرآن، ترجمه، غلامرضا خسروی حسینی، تهران: انتشارات بوستان، ۱۴۰۴ ق.
۸. رشاد، علی اکبر، دانش نامه امام علی، تهران، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چهارم، ۱۳۸۶.
۹. زمردیان، احمد، معارف الهی (شرح دعای سحر). شیراز، نوید، اول، ۱۳۷۷.
۱۰. طباطبایی، محمد حسین، ترجمه تفسیر المیزان. مترجم: سید محمد باقر موسوی همدانی. قم. انتشارات اسلامی جامعه‌ی مدرسین حوزه علمیه قم. پنجم، ۱۳۷۴ ش.
۱۱. طریحی، شیخ فخر الدین، مجمع البحرین، قم، نشر هاتف.
۱۲. قرشی، سید علی اکبر، قاموس قرآن.
۱۳. قمی عباس، مفاتیح الجنان،
۱۴. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ترجمه محمد باقر کمره ای، بیروت، مؤسسه الوفاء. ۱۴۰۴ ق.

۱۵. مشکینی، میرزاعلی، المصباح المیز، قم، چاپ پنجم، پاییز ۱۳۷۶.